

УДК 338.48:334.73:631.147:502.131.1

DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.218.251-261>**Нагорний В.В.**

кандидат економічних наук

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Nahorny Vitalii

PhD in Economic Sc.

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

<https://orcid.org/0000-0001-5551-4779>**Рубан О.О.**

кандидат економічних наук

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Ruban Olha

PhD in Economic Sc.

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-7416-8354>**Гузь М.М.**

кандидат економічних наук

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Huz Mykhailo

PhD in Economic Sc.

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-2258-3230>

БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНА КООПЕРАЦІЯ ОРГАНІЧНИХ АГРОВИРОБНИКІВ ЯК МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ ТА ПЕРЕДУМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

Мета статті – обґрунтування багатофункціональної моделі коопераційної взаємодії органічних агровиробників як механізму формування комплексного туристичного продукту та створення передумов для забезпечення економічної, соціальної й екологічної сталості сільських територій України. Проведене дослідження дає підстави розглядати кооперацію органічних агровиробників не лише як форму взаємодії у виробництві, переробці та реалізації продукції, а як механізм багатофункціональної взаємодії, що створює передумови для формування комплексного туристичного продукту сільської території. Принципова перевага такої моделі полягає у можливості розподілу функцій між незалежними виробниками та спільного використання інфраструктури, ресурсів, компетентностей і каналів просування. За результатами дослідження обґрунтовано багатофункціональну модель коопераційної взаємодії, основу якої становлять інтеграція діяльності, синергійне використання ресурсів, комплексність створюваних благ і диверсифікація доходів. На відміну від переважно виробничо-збутової кооперації, запропонований підхід передбачає поєднання органічного виробництва з туристичною, рекреаційною, освітньою та культурною діяльністю. Це дає змогу перейти від окремих продуктів і послуг до взаємодоповнюваної туристичної пропозиції території.

Ключові слова: органічне виробництво, органічні агровиробники, кооперація, сільський туризм, туристичний продукт, сільські території, сталий розвиток, диверсифікація доходів.

MULTIFUNCTIONAL COOPERATION AMONG ORGANIC AGRICULTURAL PRODUCERS AS A MECHANISM FOR RURAL TOURISM DEVELOPMENT AND A PREREQUISITE FOR THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS IN UKRAINE

The purpose of the article is to substantiate a multifunctional model of cooperative interaction among organic agricultural producers as a mechanism for developing an integrated tourism product and creating the conditions for the economic, social and environmental sustainability of rural areas in Ukraine. The study provides grounds for considering cooperation among organic agricultural producers not merely as a means of joint production, processing and marketing of products, but as a mechanism of multifunctional interaction that creates the conditions for developing an integrated tourism product of a rural area. Its key advantage lies in the possibility of allocating functions among independent producers and jointly using infrastructure, resources, competencies and promotional channels. Based on the research findings, a multifunctional model of cooperative interaction is substantiated, underpinned by the integration of activities, the synergistic use of resources, the comprehensiveness of the benefits created and income diversification. Unlike predominantly production- and marketing-oriented cooperation, the proposed approach combines organic production with tourism, recreational, educational and cultural activities. This makes it possible to move from individual products and services towards a complementary tourism offering at the territorial level. The study systematises eight interrelated roles of cooperation: economic, infrastructural, marketing, organisational and coordinating, social, environmental, cultural and identity-related, and educational. The specific features of their implementation and the immediate outcomes are identified, making it possible to distinguish between the functional level of cooperation and the level of its potential economic, social and environmental effects. The case of the Pan Eco farm demonstrates that a transition from the individual integration of production, processing and marketing to cooperative interaction may be accompanied by an expansion of the tourism offering, an increase in the number of participating stakeholders and jointly used resources, as well as reductions in certain costs and organisational burdens. Thus, multifunctional cooperation is considered as a mechanism for shifting from the fragmented use of resources by individual organic agricultural producers towards the joint creation of territorial value.

Keywords: organic production, organic agricultural producers, cooperation, rural tourism, tourism product, rural areas, sustainable development, income diversification.

JEL Classification: Q13, L83, R11, Q01.

Постановка проблеми. Для України розвиток органічного виробництва має не лише екологічне, а й економічне та територіальне значення. Органічна продукція формує додану вартість, створює можливості для диференціації сільськогосподарської продукції та відкриває нові канали її реалізації. Водночас окремий виробник органічної продукції часто має обмежені можливості щодо маркетингу, логістики, переробки та зберігання продукції, організації туристичних послуг та просування власної території як туристичної дестинації. Саме тому одним із перспективних напрямів підвищення конкурентоспроможності органічних агровиробників є розвиток кооперації, адже вона дозволяє перейти від фрагментарної діяльності окремих виробників до системної взаємодії на основі спільного використання ресурсів, інфраструктури, каналів збуту, маркетингових інструментів та туристичного потенціалу території. Об'єднання органічних агровиробників створює можливості для формування більшій товарній партії, спільно здійснювати переробку та пакування продукції, організовувати її реалізацію, створювати єдиний бренд території та формувати комплексні туристичні пропозиції. Сучасні дослідження організаційно-кооперативних засад органічного виробництва також акцентують увагу на тому, що кооперативна взаємодія сприяє поширенню органічних практик та розвитку

ринку органічної продукції. Водночас кооперація може трансформуватися від зосередження на окремих виробничих або збутових операціях до багатофункціональної кооперації, у межах якої об'єднуються виробництво, переробка, реалізація продукції, логістика, маркетинг та туристичне обслуговування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження взаємозв'язку сільського господарства, сільського туризму та сталого розвитку сільських територій охоплює широкий спектр наукових підходів. Одним із ключових напрямів є концепція багатофункціональності сільського господарства, викладена у працях Вукович П., Симонович З., Кляч Н. [8], Веласкес Кастро Х. А. [7], які обґрунтовують взаємодоповнюваність багатофункціонального сільського господарства та сільського розвитку, наголошуючи на можливості поєднання виробничих, рекреаційних та сервісних функцій фермерських господарств. Крім того, важливим напрямом є наукове дослідження реалізоване Арсенієвич Дж., Ніколіч М. [1] вивчення проблематики кооперації як інструменту забезпечення сталого розвитку сільських територій викладена, адже створює підґрунтя для її розгляду не лише як форми спільного виробництва, переробки чи збуту, а як інструменту узгодження економічних інтересів та використання спільних ресурсів.

Водночас основна проблема полягає в тому, що зазначені дослідження переважно окремо розглядають багатофункціональність, агротуризм, органічне виробництво або кооперацію. Недостатньо розробленим залишається питання їх системного поєднання в межах єдиної моделі коопераційної взаємодії незалежних органічних агровиробників, орієнтованої на формування комплексного туристичного продукту сільської території.

Мета статті – обґрунтування багатофункціональної моделі коопераційної взаємодії органічних агровиробників як механізму формування комплексного туристичного продукту та створення передумов для забезпечення економічної, соціальної й екологічної сталості сільських територій України.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети в дослідженні застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів економічного аналізу. Зокрема, методи аналізу і синтезу використані для узагальнення наукових підходів до багатофункціональності сільського господарства, кооперації та сільського туризму; методи порівняльного і документального аналізу – для аналізу організаційно-економічних змін на прикладі ФГ «Пан Еко»; метод структурно-функціонального аналізу – для визначення ролей коопераційної взаємодії; метод узагальнення – для формування авторської моделі та систематизації потенційних результатів її реалізації.

Виклад основних результатів дослідження. Під органічними агровиробниками доцільно розуміти суб'єктів господарювання, які здійснюють виробництво сільськогосподарської продукції відповідно до встановлених вимог органічного виробництва, передбачених законодавством України та відповідними стандартами органічного виробництва, із дотриманням визначених обмежень щодо застосування синтетичних хімічних речовин, генетично модифікованих організмів та інших заборонених засобів і технологій. До таких суб'єктів традиційно належать сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, фізичні особи-підприємці та інші виробники, які здійснюють органічне виробництво та, за необхідності, проходять відповідну процедуру сертифікації. Зауважимо, що на сучасному етапі розвитку органічного агровиробництва таким суб'єктам господарювання властиве прагнення до кооперації, тобто узгодженої взаємодії незалежних агровиробників щодо спільного використання ресурсів, виконання функцій та формування туристичного продукту. Так, за даними Державної служби статистики України та порталу Agronews, у період з 2020 по 2024 рік загальна кількість зареєстрованих сільськогосподарських кооперативів зросла з 1048 до 2276 одиниць, причому у 2020 році фактично здійснювали діяльність

лише 558 кооперативів [3; 4]. Водночас кооперація органічних агровиробників не ототожнюється виключно з юридичною формою сільськогосподарського кооперативу, оскільки може реалізовуватися не лише шляхом створення сільськогосподарських кооперативів, а й через інші форми організації спільної діяльності, офіційна статистика щодо кількості яких не ведеться. Отже, офіційні статистичні дані не охоплюють усіх форм коопераційної взаємодії, що може призводити до недооцінки фактичного поширення кооперації між органічними агровиробниками.

У контексті такого прагнення проаналізовано низку праць [8; 7; 1], які, хоча і не досліджують безпосередньо кооперацію органічних агровиробників у сільському туризмі України, проте розкривають складові пропонованої концепції – багатофункціональність, зв'язок сільського господарства з туризмом та роль кооперативів у сталому розвитку (табл. 1).

Зокрема, Vukovic P., Simonovic Z., та Kljajic N. [8] не просто обґрунтовують, що багатофункціональність агровиробництва створює передумови для поєднання із сільським туризмом, а фактично засвідчує наявність об'єктивної основи для розширення традиційних функцій органічного агровиробника за межі виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції.

Velázquez Castro J. A. [7] доводить здатності агровиробництва створювати не лише продовольчу продукцію, а й нематеріальні та суспільні блага. Відповідно, багатофункціональність створює передумови для диверсифікації діяльності агровиробника та формування додаткової економічної вартості через розвиток туризму й інших видів діяльності, пов'язаних із природними, культурними та соціальними ресурсами сільської території.

Arsenijević J., Nikolić M. M. [1] розглядають кооперацію як механізм сільського розвитку, що забезпечує об'єднання ресурсів, узгодження інтересів учасників та розширення можливостей для спільної економічної діяльності.

Хоча жоден із наведених підходів не поєднує одночасно органічне виробництво, кооперацію, туризм та територіальну сталість, їх зміст створює теоретичне підґрунтя для розгляду кооперації органічних агровиробників як механізму формування комплексної туристичної пропозиції сільської території. Для органічних агровиробників це має особливе значення, оскільки екологічні принципи виробництва, локальність продукції та безпосередній зв'язок із природним середовищем можуть бути інтегровані у туристичний досвід, водночас реалізація багатофункціональної моделі на рівні окремого агровиробника може бути обмежена ресурсними, інфраструктурними, маркетинговими та організаційними можливостями.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика наукових підходів до багатофункціональності сільського господарства, кооперації та розвитку сільського туризму

Критерій	Підхід Вукович П., Симонович З., Кляйч Н.	Підхід Веласкеса Кастро Х. А.	Підхід Арсенієвича Дж., Ніколіча М.
Основний об'єкт дослідження	Взаємодоповнюваність багатофункціонального сільського господарства, сільського розвитку та сільського туризму	Багатофункціональне сільське господарство та його значення для розвитку туризму	Кооперативи як інструмент сталого та сільського розвитку
Ключовий підхід	Інтеграційний: сільське господарство і туризм розглядаються як взаємопов'язані складові розвитку сільської території	Диверсифікаційний: сільськогосподарське підприємство може виконувати виробничу, туристичну, соціальну, екологічну функції	Кооперативний: кооператив розглядається як організаційна форма, здатна поєднувати різні напрями діяльності та інтереси сільських виробників
Роль багатофункціональності	Багатофункціональність створює передумови для поєднання агровиробництва із сільським туризмом	Багатофункціональність центральною категорією: сільське господарство виробляє не тільки продукцію, а й нематеріальні та суспільні блага	Багатофункціональність розглядається через розширення діяльності кооперативів за межі традиційних виробничих функцій
Роль туризму	Туризм виступає одним із напрямів диверсифікації економіки сільських територій	Туризм є способом реалізації додаткових функцій сільського господарства та отримання додаткових економічних ефектів	Туризм розглядається як один із напрямів діяльності, який кооперативи можуть підтримувати для активізації сільського розвитку
Роль кооперації	Кооперація не є центральним предметом дослідження; акцент зроблено на взаємодоповнюваності діяльності	Кооперація не є основним предметом; головний акцент — на багатофункціональності аграрної діяльності	Кооперація є центральним організаційним механізмом сталого сільського розвитку
Можливість використання підходу для обґрунтування органічної кооперації	Може бути використаний для обґрунтування органічного виробництва як основи екологічно орієнтованої туристичної пропозиції	Органічне виробництво може розглядатися як одна з форм багатофункціонального та екологічно орієнтованого сільського господарства	Дозволяє пов'язати кооперативну організацію виробників із розвитком органічного виробництва та іншими видами діяльності

Джерела: [8; 7; 1]; авторське узагальнення.

Це наочно ілюструє приклад ФГ «Пан Еко» (с. Ботар, Закарпатська область), яке з 2012 р. переорієнтувалося на поєднання вирощування фруктів із їх переробкою на органічні соки, напої, повидла та сиропи під торговою маркою «Пан Еко», а також продажем готової продукції через власний магазин. Зауважимо, що хоча основною мотивацією такого рішення було прагнення збільшити додану вартість продукції під ТМ «Пан Еко», зменшити залежність від посередницьких каналів збуту та отримати більшу частку доходу від реалізації кінцевої продукції, його реалізація фактично передбачала перехід до багатофункціональної моделі функціонування з розширенням операцій за межі

власне сільськогосподарського виробництва. Як наслідок, уже в 2012 р. ФГ «Пан Еко» зіткнулося:

(і) з обмеженістю власних фінансових ресурсів для придбання переробного обладнання, недостатністю складської та логістичної інфраструктури, відсутністю сформованих каналів прямого збуту, а також нестачею працівників із відповідними технологічними та маркетинговими компетентностями. Так, за приростом статей операційних витрат у 2013 р. зросли їх значення, зокрема у т.ч. за напрямками переробки та експлуатації обладнання, транспортування і логістики та зберігання продукції (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка окремих статей операційних витрат ФГ «Пан Еко» у процесі інтеграції виробничої, переробної та збутової діяльності у 2012–2013 рр.

Стаття витрат	Індекс базового періоду, %	Приріст, %	Причини зростання витрат	Потреба у фінансових ресурсах
1	2	3	4	5
Переробка та експлуатація обладнання	100	8	використання переробного обладнання, електроенергія, технічне обслуговування	Станом на початок 2012 р. потреба складала — 0,05 млн. грн.,
Транспортування і логістика	100	7	доставляння сировини та готової продукції, додаткові транспортні операції	

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5
Зберігання продукції	100	5	додаткові витрати на зберігання готової продукції, енергоносії та утримання складських площ	станом на кінець 2013 р. - 1,4 млн. грн.
Пакування та перед-продажна підготовка	100	4	тара, пакувальні матеріали, маркування та підготовка готової продукції	
Маркетинг і прямий збут	100	4	реклама, комунікації з покупцями, організація прямих продажів	
Додаткова оплата праці	100	3	додаткові роботи з переробки, пакування, збуту та логістики	
Інші організаційно-збутові витрати	100	2	зв'язок, оформлення замовлень, банківські та супутні організаційні витрати	

Джерело: емпіричну основу становили внутрішні управлінські дані ФГ «Пан Еко», надані для дослідження, зокрема дані внутрішнього обліку витрат, операційної діяльності та робочого часу персоналу за відповідні періоди.

(ii) із зростанням організаційного навантаження на персонал, що було зумовлено розширенням кола виконуваних функцій та збільшенням кількості операцій, пов'язаних із переробкою, управлінням запасами, пошуком і обслуговуванням покупців, організацією доставляння та просуванням готової продукції. Зокрема,

як свідчать дані табл. 3, у 2013 р. порівняно з 2012 р. істотно збільшилися обсяги переробки та реалізації продукції, зросла кількість відвантажень та логістичних операцій, зросли витрати робочого часу на виконання переробно-збутових та організаційних функцій.

Таблиця 3

Зміна організаційного навантаження на персонал ФГ «Пан Еко» у процесі інтеграції виробничої, переробної та збутової діяльності за період 2012–2013 рр.

Показник	2012 р.	2013 р.	Розрахунковий приріст
Обсяг сировини, що переробляється, т/міс.	0	4,0	+4,0
Обсяг готової продукції, що реалізується, т/міс.	0	3,0	+3,0
Кількість відвантажень готової продукції, од./міс.	2	7	+5
Кількість покупців, од./міс.	8	25	+17
Логістичні операції, од./міс.	5	14	+9
Час на організацію збуту та логістику, год./міс.	12	28	+16
Час на координацію переробних операцій та управління запасами, год./міс.	0	16	+16
Час на комунікацію з покупцями та обробку замовлень, год./міс.	8	22	+14
Загальний додатковий час на переробно-збутові функції, год./міс.	20	66	+46

Примітка

* Для оцінювання зміни організаційного навантаження базовим періодом прийнято стан господарства до розгортання переробно-збутової діяльності; нульові значення за окремими показниками означають відсутність відповідної функції в базовому періоді.

Джерело: розраховано на основі внутрішніх управлінських даних ФГ «Пан Еко».

Зауважимо, що період 2012–2013 рр. по суті розглянуто з метою ілюстрації обмежень індивідуальної вертикальної інтеграції. Зміни даних в цей період показують, що перехід ФГ «Пан Еко» до індивідуальної вертикальної інтеграції виробництва, переробки та збуту супроводжувався збільшенням ресурсних та організаційних витрат. Додаткове анкетування менеджменту ФГ «Пан Еко» засвідчило, що зазначені у табл. 1 та табл. 2 тенденції зберігалися до 2020 р. У зв'язку з цим ініційовано перехід до партнерської взаємодії, а саме налагодження взаємодії самостійних суб'єктів на основі домовленостей, взаємної зацікавленості та узгодження дій для подальшого об'єднання ресурсів, виробничих можливостей та компетенцій окремих суб'єктів для формування спільного туристичного продукту. Зокрема, ПП «Органічна теплиця»

забезпечувало тепличне виробництво та можливість його демонстрації відвідувачам; ТОВ «Агро-Солотвино» — аграрний та територіальний ресурс; ТОВ «Фемілі Гарден» — садівництво та відповідну продукцію; ТОВ «Беррі Органікс» — ягідне виробництво. Партнерська взаємодія дала змогу поступово перейти до більш глибокої її форми - багатофункціональної кооперації, у межах якої учасники не просто домовлялися про співпрацю, а координували і поєднували частину своїх функцій або діяльності у межах єдиного туристичного продукту. Фактично у 2021 р. фермерське господарство «Пан Еко» перейшло до спільної багатофункціональної коопераційної моделі (зокрема, частина виробничих, туристичних та організаційних функцій реалізовувалася спільно з партнерами).

Відтак у дослідженні візуалізовані деякі властиві

такій моделі зміни у специфіці пропозиції, використанні ресурсів, а відтак і організаційному навантаженні та обсягах операційних витрат (табл. 4).

Таблиця 4

Організаційно-економічні зміни ФГ «Пан Еко» у процесі переходу до коопераційної взаємодії у 2020–2021 рр.

Показник	До кооперації, 2020 р.	Після формування кооперації, 2021 р.	Абсолютна зміна	Основа демонстрації
Кількість доступних туристичних пропозицій, од.	3	10	+7	Для аналізу використано документальний метод та порівняльний аналіз показників до і після зміни організаційної моделі
Кількість учасників, залучених до формування туристичного продукту, од.	1	5	+4	
Спільно використовувані транспортні ресурси, од.	1	3	+2	
Спільно використовувані об'єкти/площі для прийому туристів, од.	1	5	+4	
Кількість організаційно-логістичних операцій, од./міс.	32	45	+13	
Витрати ФГ «Пан Еко» на транспортне забезпечення, тис. грн/міс.	12,0	8,0	–4,0	
Витрати на організацію спільного туристичного продукту, тис. грн/міс.	10,0	6,5	–3,5	
Витрати робочого часу на координацію туристичних операцій, год./міс.	72	50	–22	
Середня кількість туристів/відвідувачів, осіб/міс.	25	58	+33	
Додатковий дохід від туристичних і супутніх послуг, тис. грн/міс.	8,0	19,0	+11,0	

Примітка

* Порівняння 2020 і 2021 рр. використано не для статистичного встановлення причинного ефекту кооперації, а для ілюстрації зміни організаційно-економічних характеристик після переходу до коопераційної взаємодії.

Джерело: авторські розрахунки на основі внутрішніх управлінських даних ФГ «Пан Еко», що характеризують витрати, операційну діяльність, використання робочого часу та організацію туристичних послуг у відповідні періоди.

Наведені результати демонструють потенційні напрями організаційно-економічного ефекту багатofункціональної кооперації для ФГ «Пан Еко»:

- 1) розширення пропозиції: кількість доступних для формування комплексного туристичного продукту пропозицій зростає, завдяки включенню до спільної пропозиції продукції, виробничих потужностей, екскурсійних можливостей та інших ресурсів учасників кооперації;
- 2) зниження навантаження за окремими функціями, які раніше виконувалися самостійно, що надало змогу уникнути концентрації всіх ресурсів та організаційних функцій в одному господарстві; 3
- 3) перехід до коопераційної моделі супроводжувався розширенням масштабу туристичної діяльності та приростом додаткового доходу ФГ «Пан Еко» (який є одним із ключових мотивів [6]).

Водночас ці зміни не можуть розглядатися як статистично встановлений причинний ефект кооперації. Визначальною ознакою переходу від партнерства до кооперації, а далі до багатofункціональної кооперації є не сам факт взаємодії суб'єктів, а глибина інтеграції їх функцій і ресурсів у створенні спільного продукту.

Отримані результати дають підстави розглядати кооперацію як перехід до спільного створення комплексного туристичного продукту [7]. Це дає змогу подолати частину обмежень у функціонуванні окремого малого агровиробника (рис. 1).

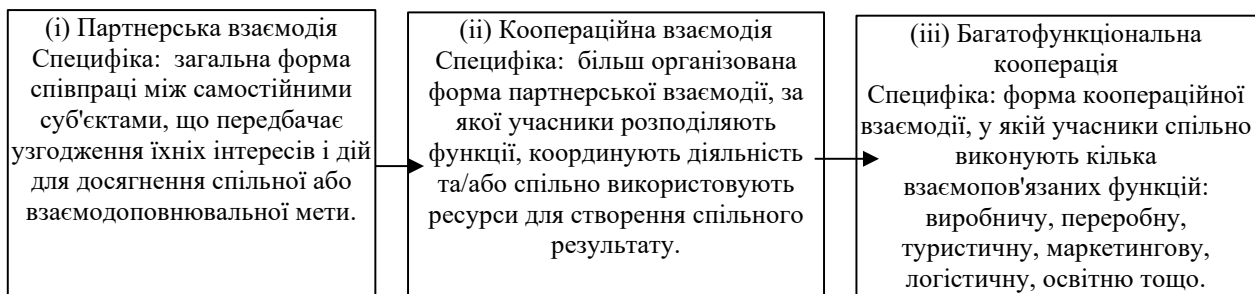

Рис. 1. Перехід від індивідуальної діяльності агровиробника до багатofункціональної коопераційної взаємодії

Джерело: сформовано авторами на основі [5; 1].

Такі положення узгоджуються з [1], у якому кооперацію додатково розглянуто як потенційний інструмент сталого та сільського розвитку, здатний виходити за межі традиційних виробничо-збутових функцій і сприяти прирощенню доходів від розвитку додаткових видів діяльності, пов'язаних із багатофункціональністю сільських територій. Водночас окреслене дослідження не оцінює фактичний рівень сталого розвитку, а обґрунтовує механізм, через який кооперація може створювати передумови для нього.

Зауважимо, що перехід від партнерської до багатофункціональної моделі взаємодії розширює роль кооперації. Фактично така взаємодія передбачає перехід від спільного виробництва, переробки та реалізації продукції до організації супутніх видів діяльності, зокрема агротуризму, рекреаційних, освітніх та культурних послуг. Такий підхід:

(і) з одного боку, відображає особливості реалізації концепції багатофункціонального сільського

господарства, відповідно до якої представники органічного виробництва здатні одночасно створювати ринкові та суспільно значущі блага;

(ii) з іншого – створюють додаткові можливості для диверсифікації доходів таких агровиробників та передумови для комплексного розвитку сільських територій.

Фактично йдеться про авторську модель багатофункціональної коопераційної взаємодії органічних агровиробників для розвитку сільського туризму, яка, на відміну від простого переліку напрямів діяльності, відображає логіку перетворення ресурсів окремих господарств у спільний туристичний продукт та, надалі, у територіальні результати (економічні, соціальні та екологічні). Основу цієї моделі становлять чотири взаємопов'язані елементи - інтеграція діяльності, синергійне використання ресурсів, комплексність створюваних благ і диверсифікація доходів (табл. 5).

Таблиця 5

Багатофункціональна модель коопераційної взаємодії органічних агровиробників у розвитку сільського туризму

Елемент моделі	Зміст на рівні окремого агровиробника	Коопераційний механізм	Результат взаємодії у межах запропонованої моделі
Інтеграція діяльності	Поєднання виробництва та реалізації органічної продукції з її переробкою і пов'язаними послугами на основі використання власних ресурсів і диверсифікації доходів.	Розподіл функцій	Взаємодоповнювана система діяльності
Синергійне використання ресурсів		Координація та взаємодоповнення ресурсів	Посилення ресурсного потенціалу
Комплексність створюваних благ		Об'єднання пропозицій учасників	Формування комплексного продукту сільської території
Диверсифікація доходів		Спільний збут і монетизація додаткових послуг	Розширення джерел доходу учасників

Джерело: [7-8; 1-2]; авторське узагальнення.

Таким чином, запропонована модель через зміст на рівні окремого агровиробника, коопераційний механізм та результат взаємодії учасників описує структуру та логіку коопераційної взаємодії (рис. 2), але сама по собі не розкриває повною мірою функціонального призначення кооперації.

Враховуючи це, важливою є конкретизація функціонального призначення багатофункціональної кооперації учасників сільської території.

На основі узагальнення наукових підходів [6; 9] та результатів дослідження виділено вісім взаємопов'язаних ролей багатофункціональної кооперації (табл. 6): (і) економічну, пов'язану зі створенням додаткової економічної цінності через реалізацію органічної продукції та туристичних послуг; (ii) інфраструктурну, спрямовану на спільне формування та використання

туристичної інфраструктури; (iii) маркетингову, у межах якої учасники спільно просувають продукцію та територію як туристичну дестинацію; (iv) організаційно-координаційну, що забезпечує узгодження діяльності учасників і подолання фрагментарності туристичної пропозиції; (v) соціальну, пов'язану із залученням місцевого населення до економічної та туристичної активності; (vi) екологічну, що забезпечує інтеграцію принципів органічного виробництва та екологічно відповідальної поведінки у туристичний продукт; (vii) культурно-ідентичнісну, спрямовану на включення локальної культури, традицій і способу життя до туристичного досвіду; (viii) освітню, пов'язану з передачею знань, формуванням практичних навичок та популяризацією відповідального споживання.

Рис. 2. Багатофункціональна модель коопераційної взаємодії органічних виробників у розвитку сільських територій України
Джерело: сформовано авторами.

Таблиця 6

Ролі та напрями багатофункціональної кооперації органічних агровиробників у розвитку сільського туризму та сільських територій

Ролі та напрями коопераційної взаємодії	Основні напрями багатофункціональної коопераційної взаємодії	Безпосередній результат реалізації ролі
1	2	3
Економічна	Реалізація та переробка органічної продукції; дегустації; екскурсії; майстер-класи; продаж локальної продукції; формування туристичних пакетів	Розширення товарної та сервісної пропозиції, формування додаткових джерел доходу та збільшення економічної цінності продукції
Інфраструктурна	Туристичні маршрути; дегустаційні простори; фермерські магазини; кемпінги; паркувальні майданчики; санітарно-побутова інфраструктура; спільне придбання обладнання	Підвищення доступності та функціональної спроможності туристичної інфраструктури без необхідності її повного створення кожним виробником окремо
Маркетингова	Колективний бренд; цифрова платформа; соціальні мережі; спільна реклама; участь у виставках і туристичних заходах; просування території як органічно орієнтованої туристичної дестинації	Формування спільного ринкового образу продукції та території, розширення охоплення потенційних туристів і каналів комунікації
Організаційно-координаційна	Розподіл функцій; формування туристичних пакетів; бронювання та обслуговування туристів; взаємодія з туроператорами, закладами розміщення та харчування	Узгоджене поєднання окремих продуктів і послуг у комплексну туристичну пропозицію та зменшення організаційної фрагментарності
Соціальна	Створення зайнятості; залучення локальних підприємців; підтримка місцевих ініціатив; створення передумов для збереження населення на сільських територіях	Розширення участі місцевого населення в туристичній діяльності та активізація локальної економічної взаємодії
Екологічна	Популяризація органічного виробництва; демонстрація практик сталого землеробства; екологічна просвіта; раціональне використання ресурсів; підтримка біорізноманіття	Формування екологічно орієнтованого туристичного продукту та поширення екологічно відповідальних практик серед учасників і туристів

Продовження табл. 6

1	2	3
Культурно-ідентична	Локальна кухня; традиційні рецепти; ремесла; народні промисли; місцеві свята; історія та гастрономічна спадщина території	Інтеграція локальної культури та ідентичності в туристичний продукт і формування автентичного туристичного досвіду
Освітня	Освітні тури; демонстрація органічних технологій; майстер-класи; лекції; популяризація відповідального споживання	Формування знань, практичних навичок та екологічно й соціально відповідальної поведінки туристів і місцевих учасників

Джерело: сформовано автором на основі [6: 9] та авторських узагальнень.

Важливо, що визначені ролі багатофункціональної кооперації не розглядаються як кінцеві результати її функціонування. Вони характеризують функціональний механізм коопераційної взаємодії, тобто способи, за допомогою яких об'єднання ресурсів і координація діяльності учасників трансформуються у безпосередні результати: розширення пропозиції, спільне використання інфраструктури, зменшення фрагментарності,

формування спільного ринкового образу території, залучення місцевого населення, інтеграцію екологічних практик та збереження локальної ідентичності. У свою чергу, ці безпосередні результати створюють передумови для формування кінцевих економічних, соціальних та екологічних результатів сталого розвитку сільської території, які систематизовано в табл. 7.

Таблиця 7

Вплив кооперації органічних агровиробників на виміри сталого розвитку сільських територій

Виміри сталого розвитку	Ролі багатофункціональної коопераційної взаємодії	Потенційні результати впливу
Економічний	економічна, маркетингова, інфраструктурна, організаційно-координаційна	Підвищення доданої вартості органічної продукції; розширення каналів збуту; розвиток туристичних послуг; спільне використання інфраструктури; зниження окремих витрат завдяки спільному використанню ресурсів; підвищення туристичної привабливості сільської території
Соціальний	соціальна, освітня, культурно-ідентична, організаційно-координаційна	Створення додаткових можливостей зайнятості; активізація місцевого населення; підтримка локальних ініціатив; збереження культурної спадщини та традицій; розвиток соціальної взаємодії; формування нових компетентностей; підвищення якості та різноманітності туристичного досвіду
Екологічний	екологічна, освітня, інфраструктурна	Популяризація органічного виробництва та екологічно відповідального споживання; поширення практик сталого землеробства; раціональне використання природних ресурсів; створення передумов для збереження біорізноманіття; підвищення екологічної обізнаності туристів і місцевого населення; формування екологічно орієнтованого туристичного продукту

Джерело: авторське узагальнення.

Наведений розподіл показує, що межі між окремими вимірами сталого розвитку не є жорсткими. Частина ролей має міжвимірний характер і може одночасно створювати передумови для досягнення результатів у кількох складових сталого розвитку. Зокрема, освітня роль сприяє одночасно розвитку людського потенціалу та формуванню екологічно відповідальної поведінки, культурно-ідентична — збереженню локальної спадщини та підвищенню туристичної привабливості, а організаційно-координаційна — узгодженню економічних інтересів учасників із соціальними та екологічними цілями території.

Таким чином, багатофункціональна кооперація органічних агровиробників може бути представлена як послідовний перехід від об'єднання ресурсів та виконання спільних функцій до формування комплексного туристичного продукту та диверсифікація доходів, а також формування передумов для досягнення збалансованих економічних, соціальних та екологічних результатів територіального розвитку.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави

розглядати кооперацію органічних агровиробників не лише як форму взаємодії у виробництві, переробці та реалізації продукції, а як механізм багатофункціональної взаємодії, що створює передумови для формування комплексного туристичного продукту сільської території. Принципова перевага такої моделі полягає у можливості розподілу функцій між незалежними виробниками та спільного використання інфраструктури, ресурсів, компетентностей і каналів просування.

Основу авторської багатофункціональної моделі коопераційної взаємодії становлять інтеграція діяльності, синергійне використання ресурсів, комплексність створюваних благ і диверсифікація доходів. На відміну від переважно виробничо-збутової кооперації, запропонований підхід передбачає поєднання органічного виробництва з туристичною, рекреаційною, освітньою та культурною діяльністю. Це дає змогу перейти від окремих продуктів і послуг до взаємодоповнюваної туристичної пропозиції території.

У дослідженні систематизовано вісім взаємопов'язаних ролей кооперації: економічну,

інфраструктурну, маркетингову, організаційно-координаційну, соціальну, екологічну, культурно-ідентичнісну та освітню. Визначено специфіку їх реалізації та безпосередні результати, що дало змогу розмежувати функціональний рівень кооперації та рівень її потенційних економічних, соціальних і екологічних результатів. Такий підхід дає змогу не ототожнювати самі ролі кооперації з кінцевими результатами сталого розвитку, а розглядати їх як механізми, через які створюються відповідні передумови.

Перехід від індивідуальної інтеграції виробництва, переробки та збуту до коопераційної взаємодії (на прикладі може ФГ «Пан Еко») супроводжується розширенням туристичної пропозиції, збільшенням кількості залучених учасників і спільно використовуваних ресурсів, а також зменшення окремих витрат та організаційного навантаження.

Таким чином, багатофункціональна кооперація може розглядатися як механізм переходу від фрагментарного використання ресурсів окремих органічних агропродуцентів до їх узгодженого використання у

створенні додаткової цінності сільської території. Така цінність охоплює не лише додаткову економічну віддачу від органічної продукції та туристичних послуг, а й потенційні соціальні, культурні та екологічні результати для сільської території.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розроблення системи кількісного оцінювання ефективності коопераційної взаємодії за економічними, туристичними, соціальними та екологічними показниками, а також визначення механізмів розподілу доходів, витрат і відповідальності між учасниками багатофункціонального коопераційного об'єднання.

Декларація щодо використання інструментів штучного інтелекту. В ході підготовки статті було використано інструменти генеративного штучного інтелекту (ChatGPT-4, OpenAI, 2025) для цілей пошуку та узагальнення літератури та покращення логіки статті. Жоден текст, згенерований за допомогою штучного інтелекту, не використовувався без критичного редагування. Автори несуть повну відповідальність за науковість, точність та цілісність контенту.

Список використаних джерел:

1. Arsenijević J., Nikolić M. M. Model of cooperatives contribution to the sustainable and rural development. *Economics of Agriculture*. 2010. No. 57(2). Pp. 403–408. URL: <https://ea.bg.ac.rs/index.php/EA/article/view/1018> (дата звернення: 20.05.2026).
2. Barbieri C. Assessing the sustainability of agritourism in the US: A comparison between agritourism and other farm entrepreneurial ventures. *Journal of Sustainable Tourism*. 2013. No. 21. Pp. 252–270. DOI: <https://doi.org/10.1080/09669582.2012.685174>
3. В Україні зростає число сільськогосподарських кооперативів. *Agronews*. 2020. <https://agronews.ua/news/opryliudneno-kil-kist-fermers-kykh-hospodarstv-v-ukraini/> (дата звернення: 20.05.2026).
4. Класифікація організаційно-правових форм господарювання. Державна служба статистики України URL: https://www.ukrstat.gov.ua/edrpoj/ukr/EDRPU_2024/ks_opfg/arh_ks_opfg_24.htm (дата звернення: 20.05.2026).
5. Hjalager A. M. Agricultural diversification into tourism: Evidence of a European Community development programme. *Tourism Management*. 1996. No. 17(2). Pp. 103–111. DOI: [https://doi.org/10.1016/0261-5177\(95\)00113-1](https://doi.org/10.1016/0261-5177(95)00113-1)
6. Leite H. de L. K., Binotto, E., Padilha, A. C. M., Hoeckel, P. H. de O. Cooperation in rural tourism routes: Evidence and insights. *Journal of Hospitality and Tourism Management*. 2023. No. 57. Pp. 84–96. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2023.09.005>
7. Velázquez Castro, J. A. Multifunctional agriculture: relevance for tourism in Mexico. *Revista Mexicana de Ciencias Agrícolas*. 2018. No. 9(7). Pp. 1494–1507. DOI: <https://doi.org/10.29312/remexca.v9i7.1178>
8. Vukovic P., Simonovic Z., Kljajic N. Complementarity of Multifunctional Agriculture and Rural Development with Rural Tourism and Possibilities for their Implementation in the Republic of Serbia. *Rural Areas and Development, European Rural Development Network (ERDN)*. 2016. No. 3. Pp. 1-18. DOI: <https://doi.org/10.22004/ag.econ.276100>
9. Ярмоменко С., Шикіна О. Кооперація суб'єктів сільського туризму як основа розвитку туристичних дестинацій. *Економіка та суспільство*. 2026. № 86. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-86-127>

References:

1. Arsenijević, J., & Nikolić, M. M. (2010). Model of cooperatives contribution to the sustainable and rural development. *Economics of Agriculture*, 57(2), 403–408. <https://ea.bg.ac.rs/index.php/EA/article/view/1018> [in English].
2. Barbieri, C. (2013). Assessing the sustainability of agritourism in the US: A comparison between agritourism and other farm entrepreneurial ventures. *Journal of Sustainable Tourism*, (21), 252–270. <https://doi.org/10.1080/09669582.2012.685174> [in English].
3. V Ukraini zrostaie chyslo silskohospodarskykh kooperatyviv [The number of agricultural cooperatives is increasing in Ukraine]. (2020). *Agronews*. <https://agronews.ua/news/opryliudneno-kil-kist-fermers-kykh-hospodarstv-v-ukraini/> [in Ukrainian].
4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2024). Klasyfikatsiia orhanizatsiino-pravovykh form hospodariuvannia [Classification of organizational and legal forms of business]. https://www.ukrstat.gov.ua/edrpoj/ukr/EDRPU_2024/ks_opfg/arh_ks_opfg_24.htm [in Ukrainian].

5. Hjalager, A. M. (1996). Agricultural diversification into tourism: Evidence of a European Community development programme. *Tourism Management*, 17(2), 103–111. [https://doi.org/10.1016/0261-5177\(95\)00113-1](https://doi.org/10.1016/0261-5177(95)00113-1) [in English].
6. Leite, H. de L. K., Binotto, E., Padilha, A. C. M., & Hoeckel, P. H. de O. (2023). Cooperation in rural tourism routes: Evidence and insights. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, (57), 84–96. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2023.09.005> [in English].
7. Velázquez Castro, J. A. (2018). Multifunctional agriculture: Relevance for tourism in Mexico. *Revista Mexicana de Ciencias Agrícolas*, 9(7), 1494–1507 <https://doi.org/10.29312/remexca.v9i7.1178> [in English].
8. Vukovic, P., Simonovic, Z., & Kljajic, N. (2016). Complementarity of multifunctional agriculture and rural development with rural tourism and possibilities for their implementation in the Republic of Serbia. *Rural Areas and Development, European Rural Development Network (ERDN)*, (13), 1–18. <https://doi.org/10.22004/ag.econ.276100> [in English].
9. Yariomenko, S., & Shykina, O. (2026). Kooperatsiia subiektiv silskoho turizmu yak osnova rozvytku turystychnykh destynatsii [Cooperation of rural tourism entities as a basis for the development of tourist destinations]. *Ekonomika ta Suspilstvo*, (86). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-86-127> [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 02.09.2026 р.

Дата прийняття статті до друку: 16.10.2026 р.

Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.10.2026 р.

Стаття поширюється на умовах ліцензії Creative Commons Attribution License International CC-BY.